
Леанід Дранько-Майсюк

...сяброў няма, ёсьць проста людзі,
якія памруць пазьней...

Устойлівае суседства

У нашай літаратуры існуе ўстойлівае суседства імёнаў: Купала – Колас, Дубоўка – Пушча, Броўка – Глебка, Танк – Куляшоў, Арсеньнева – Геніюш, Брыль – Панчанка, Шамякін – Мележ...

Утварэньню гэтага суседства пасадзейнічалі перш за ўсё школьныя хрэстаматыі, а таксама ж гістарычныя непрадбачанасьці.

Словам, так ужо сталася, што калі мы ўспамінаем Янку Купалу, то праз хвіліну якую пачынаем успамінаць і Якуба Коласа, калі чытаем Уладзіміра Дубоўку, то ўсьлед за ягонаю паэзіяй хочацца перачытаць і вершы Язэпа Пушчы, а калі, скажам, думаем пра Петруся Броўку, то міжволі думаем і пра Пятра Глебку і г.д.

Як зорка абуджае блізкую зорку, так імя абуджае блізкае імя...

За апошнія гады ўтварылася яшчэ адно такое суседства: Караткевіч – Стральцоў.

Неаднойчы я ўдзельнічаў у гаворках, падчас якіх імя Караткевіча выклікала імя Стральцова і наадварот.

Мяркую, гэта невыпадкова.

Караткевіч і Стральцоў – творча розныя, але сутнасна роднасныя; іх аб’ядноўвала адсутнасць у іхніх душах прагматызму і прысутнасць у іхняй крыві абьякавасці да сябе, да свайго здароўя, да забяспечанага жыцця; дарэчы, у іх было аднолькава-неўпарадкаванае жыццё.

Іх «аб’ядноўвае» (свядома тут выкарыстоўваю двухкоссе!) і Дзяржаўная прэмія – толькі *ім* у галіне літаратуры яна была прысуджаная пасмяротна.

Зрэшты, ня прэміі, ня грошы і не пасады, а творчае летуценне – вось іхняе крэда!

24 студзеня 1982 году я прыехаў з Масквы ў Менск і зайшоў да Караткевіча.

Стральцоў у гэты час знаходзіўся ў мазырскім «санаторыі», і праз чатыры дні я збіраўся наведаць яго...

— А там ёсць лес? – раптам спытаў Караткевіч.

— Ня ведаю... Мусіць, ёсць...

Тады ён разгарнуў сваю кнігу і прачытаў: «Ўсё, што было, і ўсё, што часам сьніцца, забуду ў лесе...»

Гэта быў пачатак верша, прысьвечанага Міхасю Стральцову.

Прапіска ў Караткевіча

Адам Нядзелька, герой маёй аднайменнай насьмешлівай паэмы, бесцырымонна мяне папікае:

Праз цешчу, толькі праз яе,
Выгоды ўсе да аднае
Займеў – пасаду, лыжку, міску
І ў Караткевіча прапіску...

Наконт усіх выгодаў, а перш за ўсё так сакавіта згаданых пасады, лыжкі і міскі вечны халасьцяк Адам ня тое што не сказаў праўду – сказаў, але крыху перабольшыў, а вось наконт прапіскі, як у сук уляпіў.

Сапраўды, мая цешча, перакладчыца твораў Караткевіча, Валянціна Міканораўна Шчадрына паспрыяла гэтаму...

О, прапіска (у Маскве! у Менску!) – гэта перш за ўсё страта сну, спакою, нерваў, часу, грошай!

Гэта букет рызыкаўных разводаў і фіктыўных шлюбаў!

Гэта вечнае змаганьне з цёмным заканадаўствам!

Гэта ўмацаваньне хабарніцтва!

І гэта яшчэ сьлёзы...

Так было шмат у каго.

Вось і майму Адаму Нядзельку выпалі сьлёзы: ён шчыра марыў прапісацца ў Менску, але ня здолеў і назаўсёды застаўся жыць у Маладзечне.

А мне пашанцавала – я захаваў сон, спакой, нервы, час і грошы.

Я не даваў у лапу – то-бок, не пашыраў і без таго неабдымную прастору хабарніцтва!

І я не цьвяліў закон, беручы несапраўдны шлюб.

Мой шлюб з масквічкаю Вольгаю быў сапраўдны.

Але, маючы маскоўскую прапіску, я імкнуўся ў Менск.

Вольга таксама.

Гэта для некага заўсёды актуальны чэхаўскі заклік: «У Маскву! У Маскву!»

А для мяне і маёй цудоўнай жонкі надзённы іншы кліч: «У Менск! У Менск!»

Вось тут Валянціна Міканораўна па-сяброўску і пагаварыла з Караткевічам...

Так у маім пашпарце ў лістападзе 1982 году і з'явілася жаданая адзнака: вуліца Карла Маркса, дом 36, кватэра 24 – жытло аўтара «Дзікага паляваньня караля Стаха», мой першы афіцыйны менскі адрас...

Дарэчы, калі ехаў у міліцыю забіраць пашпарт, то ў таксіста ўбачыў раман «Каласы пад сярпом тваім» (заўважу, у перакладзе В. Шчадрыной!), а міліцэйскі маёр (ён ужо ведаў у каго я прапісаны) з прыкметнаю пачцівасьцю спытаў:

— А якую новую кнігу піша Караткевіч?

Ад такой саліднай увагі да мяне я адчуў у душы сьвяточны ўздых і з неверагоднаю асалодаю ў голасе адказаў:

— Піша кнігу «Быў. Ёсьць. Буду».

— Назва добрая, — ухваліў маёр...

Праз дзень які, каб аддзякаваць Караткевічу за ягоную ласку, я прыдбаў адпаведны шклянны падарунак і пасьяла работы выправіўся на Карла Маркса.

Гаспадар сустрэў мяне... з пісталетам у руцэ!

На такіх некалі страляліся на дуэлях.

Каб маё недаўменьне не задоўжылася, тут жа растлумачыў:

— Гэта асабістая зброя Ігната Дамейкі. Ён згубіў яе ў 1830 годзе пад Лідай. Учора я быў на тым паўстанцкім полі і знайшоў гэты пісталет пад старасьвецкім дубам, якому... Браце, не паверыш... Дубу ці ня тысяча гадоў! Усё адно як гефсіманскім алівам...

Я слухаў, як зачараваны, таму паверыў.

У маёй крыві завіраваў паўстанцкі дух!

Рызыкаўныя малюнкi незразумелай беларускай гісторыі паўсталі перада мною, як недасяжная нацыянальная праўда, у якой заўсёды больш пачуцьцяў, чым разважлівасьці...

— Хочаш стрэліць? – пачуў я салодкую прапанову.

— Хачу...

Мы апынуліся на бязьлюдным беразе Сьвіслачы.

— Вось тут, пад гэтай вярбой, і стрэліш! – распарадзіўся Караткевіч і стаў даставаць сваю экзатычную знаходку.

Аднак жа стрэліць не давялося; я нават не пасьпеў дакрануцца да інкруставанай срэбрам рукаяткі.

— Уладзімір Сямёнавіч, добры вечар! – пачулася раптам непадалёк.

Усьміхаючыся, да нас паволі падыходзіў сакратар ЦК КПБ А.Т. Кузьмін – мусіць жа, спраўляў у гэты час па-над Сьвіслаччу абавязковы мацыён.

— Добры вечар, Аляксандр Трыфанавіч! – амаль радасна адказаў Караткевіч, схаваў пісталет, а мне між тым павучальна шапнуў:

«У прысутнасьці сакратара ЦК неяк няёмка страляць з пісталета Ігната Дамейкі, так што пастрэляем іншым разам...»

Я згадзіўся, журботна падазраючы, што «іншага разу» ня будзе.

Так яно й сталася.

Праз паўтара года, у ліпені 1984-га, Караткевіч памёр, і менавіта тады ж мая настаўніца беларускай мовы і літаратуры Надзея Дзьмітрыеўна Васільева адправіла яму ліст.

Ці не за дзень да ягонай сьмерці?!

Ня ведаючы хатні адрас пісьменьніка, надпісала на канверце адрас выдавецтва «Мастацкая літаратура».

Пісьмо, вядома ж, спазьнілася да адрасата, але не згубілася – яго зьмясьціў у сваім дзёньніку дырэктар выдавецтва Міхал Дубянецкі, і я прачытаў гэта пісьмо праз восемнаццаць год...

Цудоўнае мацуецца цудоўным.

Надзея Дзьмітрыеўна прасіла Караткевіча падтрымаць мяне, яе вучня, дапамагчы мне...

Ня ведала мая слаўная настаўніца, што Караткевіч ужо падтрымаў, ужо дапамог, ужо зрабіў мне царскі падарунак, прапісаўшы мяне ў сваёй кватэры.

6 чэрвеня 2005

Адзіноцтва зоркі

Пра Міхася Стральцова

Пасьля доўгага маўчаньня, якое мяне заўсёды вельмі інтрыгавала, сваім адметным глухаватым голасам Ён мог нечакана сказаць: «... памяркоўнасьць, старычок, гэта наша асноўнае багацьце...» – і, прыкурыўшы невядома якую па ліку цыгарэту (а курыў Ён вельмі шмат), тут жа змаўкаў.

Я цярпліва чакаў Яго новую думку, — выказаўшы якую, Ён зноў паглыбляўся ў сваё бяздоннае маўчаньне, ахутанае тытунёвым дымам.

Наступнае выказваньне, як і папярэдняе, узьнікала з усё тою ж раптоўнай адвольнасьцю, што ўласьціва, заўважу, найбольш тым пісьменьнікам, якія мала пішуць...

Мне падабалася, што ў гутарцы з Ём кожная хвіліна здавалася гадзінай, кожнае слова мела сэнс, само маўчаньне было ўтульным, а Яго ласкавы да мяне зваротак «старычок» (так Ён, дарэчы, зьвяртаўся толькі да сяброў) прыводзіў да супакоенага перакананьня: нашыя сяброўскія адносіны ніколі не перарвуцца.

Ён мала гаварыў, быццам не давяраў таму, што вымаўляецца ўголас; Яго даволі такі не зусім выразная вусная мова амаль заўсёды суседнічала з прабацальнай усмешкай; у гаворцы гэта ўсмешка часта служыла Яму заместа адказу...

І нібыта насуперак невыразнай дыкцыі Яго мастацкае пісьмо насычана паглыбленай прыгажосьцю!

Пакутнік стылю, палоньнік характа, — Ён пазьбягаў базарнасьці.

У нашыя дні, калі адсутнасьць стылю і зьяўляецца стылем; калі брыда агрэсіўна заяўляе пра сябе, як пра дасканаласьць; калі (падумаць толькі!) дзеці беларускіх пісьменьнікаў здрадзілі мове Янкі Купалы і растлусьцелі, выдаючы на ненавіснай ім расейскай мове кніжнае сьмецьце – дык вось, у нашыя базарныя дні Ён адчуваў бы сябе гэтак, нібыта апынуўся б на пахаваньні нацыянальнага мастацтва...

У Яго няма дрэнных вершаў, эсэ, артыкулаў, апавяданьняў, аповесьцяў; Ён, бадай што, адзіны беларускі літаратар, які не напісаў лішняга, непатрэбнага!

Ён пазьбегнуў сацыяльнай сытасьці, таму Ягонае творчасць пакідае ў чытацкай душы трывожную пяшчоту...

Ён аўтар лепшага ў нашай прозе апавяданьня – «Смаленьне вепрука», а Яго надзвычай удалая аповесьць «Загадка Багдановіча» – узорнае літаратурнае стварэньне.

Гэтая кніга іскрыцца інтэлектам і шляхетна падказвае, як стаць, а – галоўнае! – як застацца беларусам.

«Загадка Багдановіча» – яшчэ і слова аб тым, пра што думае бескарысьлівы чалавек у сваю апошнюю хвіліну.

У гэтым шэдэўры паказаны шлях паэта ад маральных пакутаў да пакутаў фізічных, і гэты шлях узбагачаны аптымістычнай хрысьціянскай думкай: Галгофа – пачатак уваскрэсьня, пачатак вечнасьці, у тым ліку і нацыянальнай.

У аповесьці можна прачытаць: «У Багдановіча часта будзе так: ён ідзе разам з усімі, але тым часам ці наперадзе, ці трохі збоч...»

Бадай што, гэта сказана і пра сябе самога, бо Ён таксама ішоў «разам з усімі», але крышачку наперадзе, «ці трохі збоч...»

Яго становішча ў нашай літаратуры – гэта не адзіноцтва ганарыстага эстэта, а хутчэй – адзіноцтва зоркі.

Мне, захопленаму выпускніку Літаратурнага інстытуту, хацелася бачыць Яго ў сябрыне пісьменьнікаў, якія б не абцяжарвалі бясконцымі просьбамі («напішы рэцэнзію...», «адрэдагуй рукапіс...», «прачытай маю кніжку...» і г.д.); якія б ня кралі Яго асабісты час — наадварот, сумленнай (г. зн., не надакучлівай) прысутнасцю спрыялі б творчаму ўмацаваньню Ягонага часу...

Але гэтага ня сталася...

У аповесці «Дзень у шэсьцьдзсят сутак» Ён з сумам заўважыў: «... мне вельмі зразумела было, чаму чалавек можа адчуць сябе і адчувае часам адзінокім сярод людзей...»

Ён хацеў сябраваць і шукаў сабе заспакаеньня калягуючы з літаратарамі, але, вядома ж, разумеў: ненадзейнае заўсёды знаходзіцца побач!

Паміраючы, Ён, магчыма, жажнуўся такой думцы: **сяброў няма, ёсьць проста людзі, якія памруць пазьней...**

І Яго, чалавека з цяжкім характарам, шмат хто ўспрымаў адпаведна: анёл з вачыма льва!

Яго філасофскае сіроцтва, стомленае, на жаль, сумнымі дарамі Вакха, хавала ў сабе злавесныя знакі абмежаваньня волі і ў канцы 1981 году па сутнасці ператварылася ў турэмнае знявольненне...

Больш за год Ён прабыў у мазырскім так званым лячэбна-працоўным прафілакторыі...

28 студзеня 1982 году я наведаў Яго.

Уражаньне ад месца, у якім Ён апынуўся, было вельмі гнятлівым — высокі глухі плот з калючым дротам; на КПП узброеныя прапаршчыкі; закрытыя кратамі вокны; падобныя на астрожнікаў пацыенты; цьмяны глыбокі сьнег; злосны брэх вартаўнічай аўчаркі...

— Што, ад убачанага сэрца апала?! — Ён усміхнуўся і супакоіў мяне тым, што фрагментам вядомай пушкінскай штрафы надпісаў мне сваю кнігу «На ўспамін аб радасьці»:

... и я судьбу благословил,
Когда мой двор уединенный,
Печальным снегом занесенный,
Твой колокольчик огласил...

«... мой двор уединенный...» — так Ён ахрысьціў ЛПП!

Я ня мог не ўсміхнуцца...

Наркалогія лечыць (ці спрабуе лячыць!) алкагалізм, але ў часе гэтага лячэньня ці не прытупляецца ў нашай душы тая вельмі каштоўная якасьць, дзякуючы якой мы і зьяўляемся творцамі?!

Не, тады, у 1982 годзе, я так ня думаў — гэтая развага значна пазьнейшага часу; тады я думаў-марыў пра іншае — пра нашу хуткую сустрэчу ў Менску...

Мы сустрэліся ў дзень Яго вяртаньня з Мазыра, і Ён (геній маўчаньня!) гэтым разам гаварыў на дзіва шмат.

Адчувалася: засумаваў па звыклым жыцці, па доме, па “літаратурнай” бяседзе.

Вось прыблізны ход таго Ягонага маналогу: «... нястрымныя пачуцці трэба ператвараць у праўдзівыя думкі... баязьлівасць – гэта слабасць інтэлекту... няма састарэлых словаў, ёсць састарэлае мысленне... грэкі вельмі дакладна вызначылі розніцу, якая існуе паміж гісторыкам і паэтам...» і г. д.

І раптам загаварыў пра Сальеры: ён не злачынец; легенда аб тым, што ён атруціў Моцарта – проста выдумка ворагаў знакамітага італьянца; неабходна аднавіць яго рэпутацыю; у нас Багдановіч першым паспрабаваў рэабілітаваць Сальеры...

І для большай пераканаўчасці працытаваў тое, што ўжо цытаваў у сваёй цудоўнай «Загадцы»:

... Сальеры ў творчасці усё хацеў паняць,
 Ва ўсім упэўніцца, усё абмеркаваць,
 Абдумаць спосабы, і матар’ял, і мэту
 І горача любіў сваю сьвядомасць гэту.
 У творчасці яго раптоўнага няма:
 Аснова да яе – спакойная дума...

Зразумела на чым засноўваецца Яго апалогія Сальеры – на тым, што любімы Багдановіч паспрачаўся з Пушкіным, бо ў расейскага генія «... Сальеры атрымаў несправядлівы суд...»

І таксама ж на тым, што Багдановіч уславіў Сальеры, параўнаўшы яго са зьнічкай...

І, вядома ж, на тым, што Багдановіч адзначыў: Сальеры – гэта ўва-сабленне няспешнай, удумлівай, цяжкой працы...

Няспешная, удумлівая, цяжкая праца – як гэта блізка нам!

Ён меркаваў, што аўтар «Вянка» ўбачыў у стылі і характары зьняслаўленага італьянца акрамя ўсяго іншага яшчэ і нешта беларускае – магчыма, залатую крупінку нацыянальна-звычайнай нашай памяркоўнасці...

P. S. Міхась Стральцоў памёр пакутлівай сьмерцю 23 жніўня 1987 году, і вось ужо які год яго імя сьвеціць у нашай літаратуры тым самотным зорным сьвятлом, без якога літаратуру нельга назваць класічнай.